

Spasenie zostatku Izraela

... a tak bude celý Izrael spasený

Rímskym 11:26

V sérii týchto článkov sa zaujímate o spásu izraelského národa, ako ju Boh realizuje v dejinách ľudstva a ako súvisí spása pohanských národov so spásou Izraela. Čo presne znamená, že celý Izrael bude spasený? Kedy sa to stane? Ako s tým súvisí zatvrdenie izraelského národa? V predchádzajúcich častiach tohto cyklu (Izrael v dejinách spásy 1. – 6. časť) sme dospeli k poznaniu, a tak sme aj uviedli, že podľa Písma je potrebné rozlišovať Izrael ako národ, ako etnikum, a Izrael ako tú časť tohto etnika, ktorá je vierou spasená a predstavuje zostatok vyvolený k spásu. V ďalších častiach cyklu sa venujeme práve tejto téme – sústreďujeme sa v nich na spasenie zostatku Izraela. Najprv si však urobme stručné zhrnutie, čo sme na túto tému doteraz spoznali a v predchádzajúcich častiach uviedli.

□

Boží zámer mať svoj ľud realizovaný v dejinách národov

Božie zjavenie odkrýva veľký Boží zámer mať svoj ľud. Tento zámer je zrejmý už pri stvorení nebies a zeme. Boh stvoril človeka, aby sa množil na zemi a aby všetkému tvorstvu na zemi vládol. Takto malo vzniknúť ľudstvo, ktoré bude mať hlboký a osobný vzťah poslušnosti a úcty so svojím Stvoriteľom Bohom. Ľudstvo bude reprezentovať Božiu vládu na zemi a Boh bude osobne prítomný svojím prebývaním uprostred tohto ľudu. Tento Boží zámer pri stvorení pokazila a zničila neposlušnosť prvého človeka, čím aj celé ľudstvo padlo do hriechu. Boží zámer je však zvrchovaný, nikto a nič ho nemôže prekaziť. Od pádu človeka je však teraz už nevyhnutné, aby sa tento plán naplnil cez spasenie a nové stvorenie. Boh svoj zámer odkrýva už bezprostredne po páde, keď dáva Adamovi a s ním aj celému ľudstvu zaslúbenie o budúcej spásy (zaslúbenie o potomkovi pochádzajúcom zo ženy) a ukazuje, že je milostivým Bohom, ktorý odpúšťa hriech človeka.

V celých dejinách ľudstva Boh neustále zjavuje, že je Bohom spravodlivým, ktorý potrestá každý hriech, a zároveň je Bohom milostivým, ktorý odpustí hriechy tým, ktorí sa ho boja, ktorí mu veria, dôverujú, spoliehajú sa a nadejú sa na neho, poslúchajú a milujú ho. Boh svoj veľký zámer mať svoj ľud nielen zjavuje, ale aj postupne realizuje a rozvíja v celých dejinách ľudstva. Realizuje ho cez zaslúbenia, cez zmluvy a cez svoje prisahy. Keď ľudský hriech postúpil natoľko, že sa Boh rozhodol súdiť zem a celé ľudstvo vodami potopy, predsa spolu so súdom prišla aj Božia milosť a zo štyroch manželských párov, ktoré našli milosť v Božích očiach a záchranu v bezpečí korábu, sa opäť ľudstvo rozplodilo a zaplnilo zem po potope. Spása ľudstva bola umožnená touto milosťou. Táto milosť bola zakotvená v zmluve, ktorú Boh uzavrel s Noachom. Keď následne ľudstvo opäť neposlúchlo Boha (vzbura vo forme stavania modlárskej veže v Babylone), Boh zasiahol opäť trestom a zmiatol im jazyky, v dôsledku čoho došlo k rozptýleniu existujúceho ľudstva po celej zemi a vzniku národov. Od tohto okamihu sa spása ľudstva stáva otázkou spasenia národov. Boží zámer sa od tohto času realizuje a rozvíja uprostred národov.

Kľúčovým momentom v tomto Božom zámere je Božie konanie s Abrahámom. Boh s Abrahámom uzavrel zmluvu, ktorá sa týka spasenia národov. Táto zmluva je postavená na Božích zaslúbeniach, čo znamená, že je postavená na Božej milosti. Zaslúbenie o spásе národov je v nej obsiahnuté v zaslúbení, že Abrahám bude otcom mnohých národov a že v ňom budú národy, doslovne všetky čelade zeme, požehnané. Zaslúbenie o spásе národov však ide ruka v ruku so zaslúbením, že Abrahám bude mať potomka (semeno v jednotnom čísle), ktorým nakoniec nebude nikto iný ako ten dávno zaslúbený Syn narodený zo ženy, sám Boží Syn z večnosti, ktorý sa stane „Synom človeka“, Pán Ježiš Kristus. Až príchod Krista v tele na zem a novozmluvné zjavenie naplno odkryli naplnenie tohto zaslúbenia o spásе národov daného Abrahámovi. V čase od Abraháma po Krista to nebolo odkryté tak zjavne.

Zmluvu s Abrahámom uzavrel Boh aj s jeho potomkom Izákom a s Izákovým potomkom Jakobom, pomenovanom aj Izrael. Takto si Boh v dejinách spásy vyvolil jeden konkrétny národ, izraelský národ – potomkov Izraela, dvanásť kmeňov podľa Jakobových synov – za zvláštny národ, za „svoj ľud“, s ktorým konal zvláštnym spôsobom, ako nekonal so žiadnym iným národom na zemi. Boh s nimi konal ako so svojím ľudom a očakával od nich, že budú jeho ľudom, ľudom milujúcim Boha, poslúchajúcim Boha, pričom táto ich poslušnosť mala prameniť z viery. Len tomuto národu preukazoval Boh osobnú prítomnosť a zjavoval sa im priamo. Len tomuto národu dal prostriedky, ktoré ich mali priviesť k tomu, aby sa naozaj stali Božím ľudom – zaslúbenia, zmluvy, synovstvo (zaobchádzanie ako so synmi), zákonodarstvo a svätoslužbu (Rímskym 9:4).

Ostatné národy (nazývané pohanské) nechal Boh ísť v ére od Abraháma po Krista ich vlastnými cestami (Skutky 14:16). Nedal im také prostriedky privádzajúce k viere, v dôsledku ktorej sa veriaci stávajú Božím ľudom, aké dal izraelskému národu. Ani pohanov však nenechal úplne bez možnosti spásy. Prostriedky, ktoré mali pohanské národy, aby mohli Boha spoznať, priblížiť sa mu a uveriť v neho, boli nasledovné: svedectvo stvoreného tvorstva (Rímskym 1:20), svedectvo Božej dobroty (Skutky 14:17), svedectvo existencie izraelského národa, ktorý je zvláštnym národom, s ktorým Boh koná ako so svojím ľudom, ktorý mal poslúžiť ako „kráľovské kňazstvo“ aj pre spásu pohanských národov. Izraelský národ ako „Boží syn“ však v úlohe

sprostredkovať spásu národom zlyhal, a preto musel prísť dokonalý (prvorodený) Boží Syn z večnosti, aby túto úlohu naplnil. Viacerí z pohanov éry od Abraháma po Krista skutočne aj uverili a boli spasení, napríklad neviestka Rachab, Náman Sýrsky a ďalší. Avšak spása pohanov bola v tejto ére pomerne ojedinelá, zriedkavá.

Omnoho lepšie na tom však neboli ani Izraeliti. Napriek tým výnimočným prostriedkom (opísaným vyššie), ktoré len oni ako jediný národ dostali od Boha, aby ich priviedli k spásu a ku skutočnému Božiemu synovstvu, o väčšine z nich neustále platilo, že sú tvrdej šije, tvrdého (kamenného, neobrezaného) srdca a Bohu neposlušní. Napriek výnimočnému zvláštnemu Božiemu zaobchádzaniu s týmto národom bolo pre nich charakteristické to, že „sú ľud, ktorý blúdi srdcom; sú ľudom, ktorý nepoznal Božie cesty“ (Žalm 95:10; Židom 3:10). Platilo to najmä o pokolení, ktoré Boh vodil po púšti 40 rokov – o tých, ktorí boli pobití na púšti.

Ale neposlušnosť izraelského národa pokračovala aj po vojení do zaslúbenej zeme. Ich neposlušnosť vzrástla natoľko, že ich priviedla k odvečeniu do babylonského zajatia. Po skončení zajatia prichádza obnova a návrat do zaslúbenej zeme. Ale ani obnova nevedie k žiaducej trvalej náprave, oddanosti Bohu a poslušnosti. Prestala len modloslužba – z nej boli zajatím vyliečení. Keď Boží syn z večnosti prichádza ako Spasiteľ v ľudskom tele, aby spasil svoj ľud, nachádza tento ľud opäť v stave nevery a zatvrdenosti. A národ nie je ani slobodný, opäť je pod nadvládou pohanov, tentokrát pod nadvládou Rímskej ríše.

Vráťme sa ale ešte o kúsok späť do éry medzi Abrahámom a Kristom, aby nám neušla jedna dôležitá skutočnosť týkajúca sa spásy a Božích zmlúv. Neposlušnosť izraelského národa bola aj dôvodom, prečo ich Boh dal pod zákon, pod mojžišovskú zmluvu skutkov. Novozmluvné zjavenie jasne odkrýva tento dôvod: Zákon bol pridaný pre prestúpenia (Galatským 3:19) – a

odkrýva aj funkciu zákona: Skrze zákon je poznanie hriechu (Rímskym 3:20). Izraelský národ sa tak ocitol súčasne pod dvoma zmluvami – pod abrahámovskou zmluvou milosti postavenou na zaslúbeniach a pod mojžišovskou zmluvou skutkov postavenou na poslušnosti vyplývajúcej zo zákona.

Dôvod, prečo bola k zmluve milosti (abrahámovskej zmluve) pridaná aj zmluva skutkov (mojžišovská zmluva), je zrejmý. Izraelský národ sa spoliehal na to, že je pod abrahámovskou zmluvou milosti (zmluvou nepodmienených zaslúbení) automaticky z toho dôvodu, že sú „semenom Abrahámovým“, že sú potomkami Abraháma, Izáka a Jakoba. Uniklo im, že byť prirodzenými (telesnými, biologickými) potomkami nestačí k tomu, aby sa na nich vzťahovali všetky zaslúbenia abrahámovskej zmluvy. Uniklo im, že tie zaslúbenia abrahámovskej zmluvy, ktoré sa týkajú večnosti (večné požehnanie, večná vlasť, večný život), sa vzťahujú iba a len výhradne na tých, ktorí majú obrezané poslušné a Boha milujúce srdce, ktorí „sú z viery“, čiže ktorí majú takú vieru ako Abrahám (nazývame ju abrahámovská viera), ktorej prítomnosť v srdci sa preukazuje, dokazuje a potvrdzuje poslušnosťou viery.

Ani v prípade Abraháma to nebolo inak. Jeho viera bola potvrdená poslušnosťou (poslušnosťou viery) pri Božom príkaze obetovať syna zaslúbenia – Izáka. Už pri Abrahámovom uverení bola Abrahámovi viera počítaná za spravodlivosť (bol ospravedlnený z viery – 1. Mojžišova 15:6), avšak až pri jeho preskúšaní a potvrdení jeho poslušnosti (poslúchol a išiel obetovať Izáka) Boh o ňom povedal: „Teraz už viem, že sa bojíš Boha“ (1. Mojžišova 22:12). To, že Abrahám Bohu verí a Boha sa bojí (rozumej Boha poslúcha), Boh dobre vedel, už keď vyviedol Abraháma z Úru Chaldejov a z Chárana, ako aj vtedy, keď s Abrahámom uzavrel zmluvu. Avšak Abrahámovia viera je potvrdená a preukázaná až jeho poslušnosťou. Až pri obetovaní Izáka Boh vyriekne „teraz už viem“.

Vzťah medzi poslušnosťou viery a vierou samotnou je zásadný a ústredný pre zmluvu postavenú na milosti (abrahámovskú zmluvu a Novú zmluvu), pre spásu z viery samotnej, pre evanjelium. Odkazuje na to aj novozmluvné zjavenie v liste apoštola Jakuba (Jakub 2:20-26). Táto skutočnosť však neustále unikala izraelskému národu. Nesprávali sa tak, ako sa správal Abrahám (a Izák a Jakob). Ich vzťah k Bohu nebol taký, aký mal k Bohu Abrahám (a Izák a Jakob). Tí na púšti pobití Izraeliti boli pobití a zatratení pre ich neposlušnosť. Novozmluvné zjavenie v Liste Židom jasne odkrýva (pozri kapitoly 3 a 4), že ich neposlušnosť pramenila z ich nevery, ktorej koreňom je neverenie Bohu (absencia viery v Boha).

Aby Boh dal Izraelitom (Židom) poznať stav ich srdca (neobrezanosť srdca a z nej prameniacu neposlušnosť a vzdorovitosť), dal ich pod zákon, pod mojžišovskú zmluvu skutkov. Zákon mal odkryť ich hriech a neposlušnosť a priviesť ich k poznaniu, že sa nemôžu spoliehať na to, že majú otca Abraháma, a na to, že by sa na nich automaticky vzťahovali všetky zaslúbenia abrahámovskej zmluvy. Zákon ich mal priviesť k poznaniu, že musia uveriť a zostať verní a poslušní. Kvôli tejto funkcii zákona nazýva novozmluvné zjavenie zákon „pestúnom vedúcim ku Kristovi“ (Galatským 3:24). Dobrou správou je, že zákon ako mojžišovská zmluva skutkov nenahradil abrahámovskú zmluvu zaslúbení, len bol pridaný do času príchodu plnosti milosti (príchodu Krista), príchodu Novej zmluvy (Galatským 3:19). Nová zmluva je konečným naplnením abrahámovskej zmluvy, pretože Kristus je konečným naplnením zaslúbenia daného Abrahámovi o semene (potomkovi) v jednotnom čísle (Galatským 3:19) a v Kristovi sú naplnené všetky zaslúbenia abrahámovskej zmluvy. V Kristovi sú všetky zaslúbenia áno a amen.

Skrze vieru v Krista a v Kristovi sa všetci veriaci, nielen zo Židov, ale aj z pohanov, stávajú deťmi Abrahámovými – nie biologickými, etnickými, ale duchovnými (z viery) potomkami Abraháma (Rímskym kapitola 4) a sú konečnými príjemcami zaslúbení daných Abrahámovi, ktoré sa týkajú večnosti. Len títo uverivší zo Židov i pohanov sú skutočnými (pravými, naozajstnými) Božími synmi, synmi kráľovstva, svätým kráľovským kňazstvom, skutočným Božím ľudom. Tento skutočný Boží ľud Písmo nazýva „Cirkev zo Židov i pohanov“ (Efezským 2:11-22). Tento ľud je len jeden. Patrí do neho každý uverivší bez ohľadu na to, či má izraelský alebo pohanský etnický pôvod. O každom uverivšom v Krista, aj o tom z pohanov, platí, že už viac nie je „odcudzený občianstvu Izraelovmu“, už viac nie je „cudzí zmluvám zaslúbenia“, ale sa stal „spoluobčanom svätých a domácim Božím“ (Efezským 2:11-19). V pravom, skutočnom

Božom ľuďom už viac niet rozdielu medzi etnickým Židom a etnickým pohanom (Galatským 3:28, Kolosenským 3:11) čo do nového človeka, čo do nového života, čo do života Cirkvi a čo do večnosti. Existuje však rozdiel v tom, ako prichádza večné spasenie k Židom a ako k pohanom v historickom kontexte dejín spasenia národov (Rímskym kapitola 11).

To, že izraelský národ ako etnikum sa nemohol spoliehať na skutočnosť, že sú potomkovia Abraháma, čo do naplnenia zaslúbení daných Abrahámovi ohľadom večnosti, je naplno odkryté s príchodom Krista a príchodom novozmluvného zjavenia. Židia (pomenovanie izraelského národa, všetkých dvanástich kmeňov v novozmluvnej ére) sa spoliehali na to, že keďže sú potomkami Abraháma, automaticky sa na nich vzťahujú všetky zaslúbenia abrahámovskej zmluvy (Matúš 3:9, Lukáš 3:8, Ján 8:39). Pán Ježiš osobne ich vyvádza z omylu, keď im vysvetlil, že keby mali otca Abraháma, uverili by v neho, prijali by ho a milovali by ho. Ale keďže ho odmietajú a chcú ho zabiť, nie sú potomstvom Abraháma, ale sú z toho zlého, sú potomstvom diabla (Ján 8:30-47). Pán Ježiš im priamo povedal, že ak neveria v neho, neveria v jeho slová o tom, kým On je, tak nielenže nie sú potomkami (deťmi) Abraháma, ale nie sú ani Božími deťmi, teda nepatria do Božieho ľudu, nie sú z Boha. Inak povedané, nie sú „z viery Abrahámovej“, „nie sú z viery“. Podľa čoho sa to pozná? Podľa toho, že kto má abrahámovskú vieru („vieru Abraháma“), koná skutky Abrahámove (Ján 8:39).

O Židoch ako o národe (ako o celku – etniku) platilo (samozrejme s výnimkou tých, ktorí mali abrahámovskú vieru), že sú neposlušní, že sú tvrdošijní, že sú neobrezaného srdca. Platilo to o pokolení (generácii) tých na púšti. Bolo to prorocky predpovedané aj o následných pokoleniach. O ich budúcej neposlušnosti prorokoval sám Mojžiš a toto proroctvo bolo zopakované aj pred vojením do zaslúbenej krajiny. Neposlušnosť a zatvrdenosť sprevádzala pokolenia po Mojžišovi až do prvého príchodu Krista. Neposlušnosť a zatvrdenosť bola charakteristická aj pre pokolenie, ktoré zažilo Kristov prvý príchod. A Božie slovo odkrýva, že neposlušnosť a zatvrdenosť bude v izraelskom národe prítomná aj v pokoleniach až do druhého Kristovho príchodu. Prečo bol ľud, ktorý bol na zemi vyvolený a zvláštne oddelený práve k tomu, aby bol Božím ľuďom, ktorý Boha miluje a poslúcha, práve naopak Bohu neverný a neposlušný? Zodpovednosť za neveru a neposlušnosť leží plne na pleciah Židov. Preto na nich aj doliehali Božie časné tresty – zlorečensvá a tresty podľa Mojžišovho zákona. Božie slovo ich neustále vyzývalo a dodnes vyzýva, aby neboli tvrdej šije, aby si obrezali svoje srdcia (Jeremiáš 4:4).

Bolo to tak za éry pod zákonom (5. Mojžišova 10:16, 2. Kronická 30:8, Žalm 95:8) a je to tak dodnes, keď ich aj evanjelium volá, aby nezatvrdovali svoje srdce (Židom 3:8, 3:15, 4:7).

Božie slovo však zjavuje aj hlbšiu duchovnú stránku toho, prečo tí, ktorí mali byť Božím ľudom, boli z veľkej časti tvrdej šije a kamenného srdca (tvrdošijní, zatvrdení). Táto stránka súvisí s Božou zvrchovanosťou a s tým, ako Boh realizuje spásu v dejinách národov, ako realizuje svoj zámer mať svoj ľud. Súčasťou Božej prozreteľnosti vždy bolo, aby aj pohania došli spásy a stali sa súčasťou Božieho ľudu. Tento plán je zjavený už v zaslúbeniach daných Abrahámovi. Tento plán Boh realizuje tak, že pohania dochádzajú spásy vďaka čiastočnému zatvrdeniu Židov (Rímskym 11:25). Keď Pán Ježiš prišiel k Židom, odkryl sa im ako Spasiteľ a učinil také divy, vďaka ktorým mohli a mali uveriť v neho ako v Spasiteľa. Oni však neuverili a odmietli ho. Prečo? Lebo mali zatvrdené neobrezané srdcia. Božie slovo však zjavuje aj hlbšiu pravdu o tom, prečo to tak bolo: „A hoci učinil tak mnoho divov pred nimi, neverili v neho, aby sa naplnilo slovo proroka Izaiáša, ktoré povedal: Pane, kto uveril našej kázni? A rameno Pánovo komu je zjavené? Preto nemohli veriť, že zase povedal Izaiáš: Oslepil ich oči a zatvrdil ich srdce, aby očami nevideli, srdcom nerozumeli a neobrátili sa, aby som ich neuzdravil. To povedal Izaiáš, keď videl jeho slávu a hovoril o ňom“ (Ján 12:37-41). To, že Boh ich vo svojej zvrchovanosti zatvrdil, ich však nezabavuje zodpovednosti za to, že boli tvrdého neobrezaného srdca. Túto pravdu je pre ľudskú myseľ a logiku veľmi náročné až nemožné pochopiť. Napriek tomu by sme ju mali pokorne vierou prijímať, pretože túto pravdu oznamuje Božie slovo. Božie slovo sa k tomu vyjadruje priamo: „Tak teda nad kým sa chce zmilovať, nad tým sa zmilováva, a koho chce zatvrdiť, toho zatvrdzuje“ (Rímskym 9:18). Prirodzená (telesná) reakcia ľudskej mysle je, že ak je to tak, potom ako môže Boh činiť človeka zodpovedným, ako ho môže súdiť za niečo, čo sám zvrchovane spôsobil (Rímskym 9:19)? Odpoveďou je, že Boh koná úplne všetko slobodne a zvrchovane podľa svojho vlastného rozhodnutia (preduloženia), podľa rady svojej vôle, a človek ako stvorená bytosť napriek tomu zostáva zodpovedným za svoje konanie, správanie sa a dokonca aj za stav svojho srdca a nemôže proti tomu namietat a nemôže Bohu nič vyčítať (Rímskym 9:20-23). A toto sa týka aj toho, ako Boh realizuje v dejinách národov svoj zámer mať svoj ľud (Rímskym 9:24-33).

Pán Ježiš už počas svojho prvého príchodu prorocky predpovedal, že tí, ku ktorým bol poslaný, tí, ktorým boli dané zaslúbenia a zmluvy, izraelský národ (Židia), ho odmietnu a zavrhnú, a

naopak, že v neho uveria mnohí zo všetkých pohanských národov sveta, ktorí boli až do jeho príchodu „ďalekí“, „bez Boha na svete“, „odcudzení zmluvám a zaslúbeniam“, odcudzení občianstvu Božieho ľudu: „Ale vám hovorím, že mnohí prídu od východu aj od západu a budú stolovať s Abrahámom, Izákom a Jakobom v nebeskom kráľovstve, ale synovia kráľovstva budú vyvrhnutí do zovnútornej tmy; tam bude plač a škripanie zubami“ (Matúš 8:11-12).

Toto je historický kontext spásy v dejinách národov. Spása vždy bola z viery samotnej už od pádu v rajskej záhrade a od oznámenia zaslúbenia o budúcom Spasiteľovi (o „semene ženy“). O tom vyučuje List Židom kapitola 11 a je to zrejmé aj z kontextu celého Písma. Akým spôsobom, v ktorom čase a v akej miere prichádza spása k jednotlivým národom, je vecou Božej zvrchovanej vôle podľa jeho preduloženia. V ére od Abraháma, Izáka a Jakoba až po prvý Kristov príchod konal Boh špeciálne iba s jedným národom, Izraelom, o ktorom platí, že sú Bohu blízki, dostali zaslúbenia a zmluvy, dostali svätoslužbu, ich je synovstvo („synovia kráľovstva“ – v akom zmysle, to je zrejmé z verša Matúš 8:12). O ostatných národoch v tejto ére platí, že sú ďalekí a bez Boha na svete, odcudzení občianstvu Božieho ľudu. Karta sa takpovediac obracia s príchodom Krista. Tí, ku ktorým bol poslaný, aby sa im vyplnili zmluvy a zaslúbenia, Krista odmietajú, neveria mu, zavrhnú ho. Nie však všetci! Časť národa Izrael ho privítala ako svojho kráľa, keď na svoju poslednú paschu prichádzal do Jeruzalema jazdiac na oslati. Veď aj apoštoli a mnoho ďalších učeníkov v neho uverili. Avšak ako národ, ako etnikum ho odmietli. V takomto stave zatvrdenia je židovský národ až do dnešného dňa. Platí o ňom, že nedospel k spravodlivosti, ale narazil na kameň úrazu a skalú pohoršenia (Rímskym 9:32-33) – platí to o ňom ako o národe, ale nie ako o jednotlivcoch. Toto platí od Kristovho príchodu dodnes.

Božie slovo vysvetľuje, že zatvrdenie Izraela je súčasťou Božieho zvrchovaného plánu spásy v dejinách národov. Boh zatvrdil izraelský národ. Vďaka tomu spasenie prešlo na pohanské národy. Izraelský národ však Boh zatvrdil len sčiasťky (čiastočne) – v každom čase v Izraeli boli takí, ktorí mali abrahámovskú vieru, a tí sú nazvaní zostatok Izraela – a zatvrdenie Izraela nebude trvať až navždy, ale je dočasné. O tom píšeme podrobnejšie nižšie a v nasledujúcich častiach.

Skôr ako tak urobíme, je potrebné spomenúť ešte jednu skutočnosť v súvislosti s abrahámovskou zmluvou. Úžitok (prospech) z abrahámovskej zmluvy mal celý etnický Izrael, nielen tí z viery Abrahámovej. Súvisí to s tým, že zemská rovina zaslúbení daných Abrahámovi (zemská vlasť Kanaán, zemské požehnania prosperity) sa vzťahuje na celý izraelský národ, na celé etnikum, pretože ako celok, ako národ sú zvláštnym prirodzeným (telesným) Abrahámovým potomstvom. V tomto zmysle sa im zemské zaslúbenia plnia bezpodmienečne, z milosti, bez podmienky ich poslušnosti. Príkladom je vojdenie do zaslúbenej zeme (5. Mojžišova 9:6). Vec sa však komplikuje tým, že izraelský národ je naraz pod dvoma zmluvami, ako abrahámovskou, tak aj mojžišovskou. Mojžišovská zmluva je takpovediac „zmluvou o dielo“, čo znamená, že ak zmluvná strana (izraelský národ) dodrží podmienky zmluvy a vykoná, čo zmluva požaduje, potom jej druhá zmluvná strana (Boh) vyplatí mzdu, odplatu zmluvne dojednanú. Pretože izraelský národ bol pod oboma zmluvami naraz, pod zmluvou milosti aj pod zmluvou skutkovej poslušnosti, striedali sa v jeho dejinách obdobia Božích časných trestov za neposlušnosť s obdobiami, v ktorých sa Boh nad nimi zmiloval, odpustil im ich hriechy a dal im časy občerstvenia od tvári Pánovej. A tak to je až do dnešného dňa.

Avšak tí Židia, ktorí nemali abrahámovskú vieru, mali úžitok len zo zemskej roviny zaslúbení daných Abrahámovi. Netýkali sa ich zaslúbenia vzťahujúce sa na večnosť a spásu. Ale aj tá zemská rovina zaslúbení je pre celý etnický Izrael dôležitá. Keby sa na nich tie zaslúbenia nevzťahovali, boli by ako národ vyhladení už na púšti, netýkala by sa ich obnova po babylonskom zajatí, v čase Kristovho prvého príchodu by nežili vo svojej vlasti (v zaslúbenej krajine) a dnes by nemali svoj vlastný štát – Izrael. Práve kvôli zaslúbeniu semena v jednotnom čísle (Spasiteľa) bolo potrebné, aby Židia existovali ako národ a mali svoju vlasť v čase prvého Kristovho príchodu, pretože Spasiteľ musel prísť v tele (ako Syn človeka) a narodiť sa ako Žid pod zákon, aby zákon mohol naplniť, a pretože musel prísť z rodovej línie Dávida (ako syn Dávidov). Aby mohol prísť spasiť svoj ľud, tento ľud musel ako etnikum fyzicky na zemi aj existovať. Aby sa naplnili prorocky oznámené veci o jeho druhom príchode, musí izraelský národ ako etnikum a ich vlasť existovať aj pri jeho druhom príchode.

Zostatok Izraela

Slovo „zostatok“ alebo „ostatok“ označuje tú časť nejakého celku, ktorá ostala, zvýšila, pozostala či prežila. Ostatok sa môže týkať napríklad časti stáda drobného dobytku (1. Mojžišova 30:36), časti obyvateľov mesta (4. Mojžišova 24:19), časti krajiny (5. Mojžišova 3:13) či kráľovstva (Józua 13:27), časti peňažnej sumy (2. Kronická 24:14), časti mesta (1. Kronická 11:8), pozostalej časti pokolenia obrov (5. Mojžišova 3:11), časti Božieho ľudu oddelenej do boja s nepriateľom (Sudcovia 7:6), časti ľudu oddelenej nebojovať (1. Samuel 13:2), časti konkrétneho rodu (Ezdráš 3:8) alebo pozostalej časti nejakého národa (1. Kronická 4:43 – ostatok z národa Amaleka, Izaiáš 14:22 – ostatok babylonského národa, Izaiáš 16:14 – ostatok moábskeho národa, Jeremiáš 47:4 pozri aj Ezechiel 25:16 alebo Ámos 1:8 – ostatok Filištínov), ostatku Júdu (Júdu ako národa južného kráľovstva), ktorý tiež mal byť odvedený do babylonského zajatia (Jeremiáš 24:8, 39:9), zajatia ostatku ľudu, ktorý pozostal v Micpe (Jeremiáš 41:10), ostatku bezbožného izraelského národa (Júdu – Ezechiel 5:10) a podobne.

Výraz „ostatok“ však starozákonné texty používajú najmä a špecificky v súvislosti s proroctvami o spásu izraelského národa (napríklad Izaiáš 10:20-22, Jeremiáš 31:7, Zachariáš 8:11-13). Záchrana ostatku Izraela sa môže týkať fyzickej zemskej záchrany (Ezechiel 6:8, 9:8) alebo duchovnej večnej záchrany. Často sú v týchto proroctvách prorokované obe roviny záchrany spoločne, ako fyzická, tak aj budúca večná spása- Tieto dve roviny spolu súvisia, pričom fyzická zemská záchrana často predchádza duchovnú večnú záchranu (napríklad Jeremiáš 23:3, Micheáš 2:12). Fyzická záchrana sa týka jednak záchrany ostatku izraelského národa zo zajatia v Babylone a ich obnovy (napríklad Aggeus 1:12), ale najmä ostatku izraelského národa v rozptýlení a v súvislosti so spásením) pri druhom Kristovom príchode. Podrobnejšie v ďalších častiach.

Ešte zreteľnejšie vysvetľujú spásu izraelského národa novozákonné texty Božieho slova, ktoré aj vykladajú mnohé starozákonné proroctvá. Apoštol Pavol sa odvoláva na proroctvo Izaiáša o ostatku Izraela a vykladá toto proroctvo (Rímskym 9:27): „A Izaiáš volá nad Izraelom: Keby bol počet synov Izraelových ako piesok mora, len zostatok bude spasený.“ Prvá dôležitá skutočnosť, ktorá je týmto veršom vyjadrená, je tá, že spása izraelského národa znamená spásu len zostatku izraelského národa. Nie celý izraelský národ ako etnikum, ako prirodzené

(fyzické, biologické) potomstvo Abraháma, Izáka a Jakoba (ktorý má meno aj Izrael, od ktorého je odvodený názov celého národa – Izrael), dvanásť kmeňov podľa synov Jakoba, bude spasený. V každom pokolení (v každej generácii) bude len časť izraelského národa spasená. Táto časť je označená pojmom „zostatok“.

Dve skutočnosti v súvislosti so spásou zostatku Izraela sú dôležité: (1) kto všetko zo Židov (z Izraela) patrí do zostatku a (2) či zostatok existuje v každom čase (v každom pokolení Židov).

Vo verši Rímskym 9:27 je prítomné prepojenie spásy zostatku Izraela s abrahámovskou zmluvou. Je to zreteľné z toho ako tento verš, a už i Izaiášovo proroctvo o mnoho storočí skôr, dáva do protikladu prirodzené (fyzické, zemské, biologické) Abrahámovo potomstvo – „synov Izraelových“, ktorých má byť ako piesku mora – so „zostatkom synov Izraelových“, ktorý má byť spasený, čiže s duchovným Abrahámovým potomstvom – deťmi Abrahámovými (synmi Izraelovými) podľa viery. Aby sme zostatku synov Izraelových riadne porozumeli, musíme si pripomenúť zmluvu zaslúbení, ktorú Boh uzavrel s Abrahámom, po ňom s Izákom a po ňom s Jakobom (Izraelom). Na základe tejto zmluvy existujú štyri rôzne potomstvá Abraháma a každému z týchto potomstiev sa zaslúbenia abrahámovej zmluvy vyplňajú odlišným spôsobom. Tieto skutočnosti sme podrobne vyložili v publikácii „Zmluva zaslúbení: Abrahámovo potomstvo“ (vydavateľstvo Solas, Žilina 2017, dostupné aj na web stránke združenia Solas). Tento podrobný výklad tu nebudeme opakovať, pripomenieme len jeho závery. Tými štyrmi rozdielnymi Abrahámovými potomstvami sú tieto:

(1) Telesné potomstvo Abraháma: sú to všetci telesní (biologickí, prirodzení) potomkovia Abraháma po ich pokoleniach. Do tohto potomstva patrí aj Izmael a jeho potomstvo, Ezav a jeho potomstvo, synovia Abrahámovej ženy (ženy, ktorú si vzal po ovdovení) Ketury. Týmto

Abrahámovým potomkom („synom“) sa vyplňajú len zemské zaslúbenia abrahámovskej zmluvy (zemská vlasť, rozplodenie sa na veľký národ, kniežatá a králi).

(2) Zvláštne telesné potomstvo Abraháma: telesné potomstvo Abraháma, Izáka a Jakoba, čiže izraelský národ ako etnikum, telesní (biologickí, prirodzení) potomkovia Izraela (Jakoba), dvanásť kmeňov podľa synov Izraelových po ich pokoleniach). Tomuto potomstvu sú určené zemské zaslúbenia: zaslúbená zemská vlasť Kanaán, zaslúbenie, že na zemi s nimi bude Boh konať ako s národom (ako s celkom, ako s etnikom) ako so svojím ľudom, a zemské kráľovstvo (po ére sudcov mal izraelský národ kráľovstvo). Po všetkých pokoleniach až dodnes o nich platí, že sú milovaní pre otcov (Rímskym 11:28, „otcovia“ znamená patriarchovia Abrahám, Izák a Jakob). Preto dostali synovstvo i slávu i zmluvy i zákonodarstvo i svätoslužbu i zaslúbenia (Rímskym 9:4). Napriek tomu o tomto potomstve platí, že je to „potomstvo podľa tela“. Apoštol Pavol ich nazýva „príbuzní podľa tela“ (Rímskym 9:3). Nie sú príbuzní v zmysle „deti Božie“ alebo „deti Abrahámove podľa viery“. Božie slovo ich označuje ako „deti tela“ (Rímskym 9:8, pozri v kontexte veršov 3-15).

(3) Jedinečný potomok Abraháma, „semeno v jednotnom čísle“ (Galatským 3:16), Spasiteľ Ježiš Kristus. Na tohto potomka, a len na neho, sa v plnosti a v konečnej miere vzťahujú všetky zaslúbenia abrahámovskej zmluvy (Galatským 3:16). V ňom sa tieto zaslúbenia naplňujú (Rímskym kapitola 4, Galatským kapitola 3).

(4) Duchovné (nebeské) potomstvo Abraháma, deti Abrahámove podľa viery, „semeno v množnom čísle“ (Galatským 3:29), tí, ktorí „sú z viery“, teda synovia Abrahámovi podľa viery (Galatským 3:7-9), deti Abrahámove podľa viery (Rímskym 4:12, 16, 24 v kontexte celej kapitoly), Božie deti. Skrze Krista sa zaslúbenia dané Abrahámovi naplňujú všetkým uverivším

(všetkým tým, ktorí „sú v Kristovi“), nielen tým zo Židov, ale aj tým z pohanov (Rímskym kapitola 4, Galatským kapitola 3). V prípade duchovného Abrahámovho potomstva, detí Abrahámových podľa viery, platí, že „niet Žida ani pohana“ (Galatským 3:28), čo znamená, že v prípade tohto Abrahámovho potomstva etnicita (národný pôvod) nehrá žiadnu rolu, čo sa týka spásy jednotlivcov a prijatia požehnaní abrahámovskej zmluvy milosti.

Čo sa týka dejín (histórie) Abrahámovho duchovného potomstva, potrebujeme rozlišovať medzi deťmi Abrahámovými v ére od Abraháma po Krista a v ére po Kristovom prvom príchode. V ére od Abraháma po Krista ide o deti Abrahámove, ktoré mali abrahámovskú vieru. Abrahámovská viera pozerala dopredu, držala sa zaslúbení o prichádzajúcom spasení a očakávala ich naplnenie. V ére po prvom Kristovom príchode ide o deti Abrahámove, ktoré majú vieru v Krista. V dobe od narodenia Ježiša a hlavne od krstu Ježiša v Jordáne až po Golgotu je to viera v prítomného prišlého zaslúbeného Mesiáša a Kráľa Izraela (pastieri, Simeon, Anna – Lukáš 2:17-18, 245, 36, Andrej, Filip a učeníci – Ján 1: 42 a 46). Po vzkriesení Krista a hlavne po Letniciach je to viera v evanjelium ukrižovaného a vzkrieseného Ježiša Krista. Táto viera, viera v evanjelium pozerá dozadu na vykonané dokončené Kristovo dielo na kríži. Deti Abrahámove sú deti Božie a v ére po Kristovom prvom príchode je to „Cirkev zo Židov i pohanov“. V prípade detí Abrahámových podľa viery, Božích detí, etnický pôvod už viac nehrá žiadnu rolu (Efezským 2:11-22).

Písmo však predsa len robí jeden rozdiel medzi Abrahámovým duchovným potomstvom zo Židov a Abrahámovým duchovným potomstvom z pohanov, čiže medzi uverivšími zo Židov a uverivšími z pohanov (Rímskym kapitola 11). Etnických Židov (Izraelitov) opisuje ako „prirodzené vetvy“ svätého koreňa dobrej olivy (Rímskym 11:16). To je opis zvláštneho telesného Abrahámovho potomstva, pretože tým koreňom v tomto opise je Abrahám. Tých etnických Izraelitov, ktorí nemali abrahámovskú vieru alebo neuverili v osobu Ježiša Krista ako zaslúbeného Mesiáša a Kráľa a jeho dielo na Golgote, opisuje ako „vylomené prirodzené vetvy“. Dôvod vylomenia zo svätého životodarného koreňa je ich nevera (neverenie – verše 17 a 20). „Tuk svätej olivy“ reprezentuje život, život v plnosti abrahámovských požehnaní, charakterizovaný obriezku srdca a vrcholiaci vo večnom živote. Vylomené prirodzené vetvy sú Izrael (etnickí Izraeliti/Židia), ktorý nie je Izraelom (pravým Izraelom, skutočným Božím ľudom – Rímskym 9:6). Pohanov opisuje ako „vetvy divej olivy“ (verš 17), pričom tuk divej olivy

reprezentuje život bez Krista, v odcudzení občianstvu Izraelovmu, v odcudzení zmluvám zasľúbenia, bez nádeje a bez Boha na svete (Efezským 2:12, pozri aj 4:17-19), život Božích nepriateľov myslou, život v zlých skutkoch (Kolosenským 1:21). Uverivších z pohanov nazýva „vštepennými vetvami“, ktoré boli vyťaté z planej olivy a vštepené do dobrej olivy (Rímskym 11:24). Tieto vetvy boli vzaté z divej olivy a boli vštepené do svätého koreňa dobrej olivy, aby sa stali deťmi Abrahámovými podľa viery, aby sa stali spoludedičmi, spoluobčanmi nebeského kráľovstva, Božími deťmi, príjemcami abrahámovských požehnaní. Vštepené vetvy pochádzajú z viery v evanjelium a vštepil ich Boh, ktorý jediný má moc ich vštepiť (verš 23).

Jedenásta kapitola Listu Rímskym hovorí o vylomení vetiev a o vštepení vetiev z dvoch uhlov pohľadu – z pohľadu národov ako celkov a z pohľadu jednotlivcov. Keď hovorí o vylomení prirodzených vetiev, tak hovorí o vylomení Izraela ako národa, ako etnika, ako celku. To však neznamená, že boli vylomení všetci jednotlivci z izraelského národa. Tí z nich, ktorí mali spasiteľnú vieru, vylomení neboli, ale zostali vštepení v olive. Keď hovorí o vštepení pohanov, tak hovorí o vštepení národov ako celku pohanov. Neznamená to však, že všetci pohania do jedného, ako jednotlivci, boli vylomení z divej olivy a vštepení do dobrej olivy. Platí to len o tých z nich, ktorí majú spasiteľnú vieru, vieru v evanjelium Ježiša Krista. O jednotlivcoch hovorí táto pasáž vtedy, keď sa odkazuje na „vylomenie pre nevieru“ a „vštepenie pre vieru“. Rovnako tak, keď hovorí o budúcom (eschatologickom) znova-vštepení Izraela, hovorí o národe Izrael ako o celku, avšak vštepení budú len tí jednotlivci z Izraela, ktorí spasiteľne uveria v prichádzajúceho Mesiáša – to bude zostatok Izraela posledného pokolenia.

Toto rozlíšenie na „prirodzené vetvy“ a „vetvy divej olivy“ a vylomenie neverných prirodzených vetiev a vštepenie uverivších vetiev z divej olivy je kľúčové pre porozumenie toho, aký je súvis medzi „spásou národov“ (spásou v evanjelium uverivších pohanov zo všetkých národov) a „spásou izraelského národa“ (spásou zostatku Izraela). Spasenie sa k pohanom dejinne dostalo skrze Židov cez dve skutočnosti:

(a) zmluvu s Abrahámom a s jeho potomstvom po ich pokoleniach – 1. Mojžišova 17:7 –, ktorá sa naplnila v Kristovi, stala sa Novou zmluvou a sú pod ňou všetci uverivší v Krista, uverivší v

evanjelium, všetci, ktorí sú podľa vyvolenia milosti deti Abrahámove podľa viery, a

(b) Spasiteľa Krista podľa tela pochádzajúceho zo Židov, ktorý sa narodil ako Žid pod zákon, aby zákon naplnil

Ale to nie je všetko. Spasenie sa k pohanom dejinne dostalo aj vďaka tomu, že Židia (ako národ, etnický Izrael) Spasiteľa Krista odmietli, dokonca ho rukou pohanov ukrižovali. Spasiteľa odmietli preto, lebo boli zatvrdení. Zatvrdení boli preto, lebo Boh ich zatvrdil: „Oslepil ich oči a zatvrdil ich srdce, aby očami nevideli, srdcom nerozumeli a neobrátili sa, aby som ich neuzdravil (Ján 12:40 v kontexte veršov 37-41, pozri aj Izaiáš 63:17). Vďaka ich zatvrdeniu, vďaka ich pádu sa spasenie dostalo k pohanom (Rímskym 11:11). Toto je súčasťou zvrchovaného Božieho plánu spásy národov. Preto Božie slovo ich zatvrdenie, ich „zavrhnutie“ nazýva „zmierením sveta“ (Rímskym 11:15).

Zostatok Izraela v i v každom čase (každom pokoleni)

V každom pokolení izraelského národa, v každej dobe, sú takí, ktorí veria (majú abrahámovskú vieru alebo vieru v Krista), a takí, ktorí neveria, sú neverní a zatvrdení. Tých veriacich v každom čase nazýva Božie slovo „zostatkom Izraela“. Vidíme to v dobe Eliáša. Eliáš si myslel, že už len on jediný z celého národa zostal Bohu verný a že zvyšok izraelského národa sú Boží nepriatelia (Rímskym 11:2-3). Božia odpoveď na jeho zmýšľanie však znie: „Zanechal som si sedem tisíc mužov, ktorí nesklonili kolena modle Bálovi“ (verš 4). Týchto sedemtisíc Izraelitov reprezentuje zostatok Izraela v dobe Eliáša. Aj v dobe apoštola Pavla, v čase, keď predkladá výklad zaznamenaný v Rímskym kapitole 11, platí: „Takto teda stalo sa, že i v terajšom čase je zostatok podľa vyvolenia milosti“ (verš 5). V každom jednom pokolení Izraela, v každom čase si Boh ponechal zostatok Izraela, tých, ktorí v neho veria, ktorí sú verní, sú Božími deťmi, deťmi Abrahámovými podľa viery. Platí to od Abraháma po Krista a platí to aj o dobe medzi prvým a druhým Kristovým príchodom. O tých, ktorí v každom čase patria do zostatku Izraela, platí, že

sú „podľa vyvolenia milosti“ (Rímskym 11:5), že sú „deti zaslúbenia“ (Rímskym 9:8).

Zostatok Izraela existuje v každej dobe existencie izraelského národa vďaka tomu, že zatvrdenie, ktoré postihlo Izrael ako národ, ako etnikum, je „čiastočné“: „... zatvrdenie z čiastky stihlo Izraela“ (Rímskym 11:25). Ich zatvrdenie spočíva v tom, že sa minuli spasenia z viery. Hľadali spásu zo skutkov zákona (Rímskym celá kapitola 10). „To, čo snažne hľadá Izrael (rozumej: večné synovstvo, večnú vlasť a večný život), toho nedosiahol, ale vyvolenie dosiahlo, a ostatní sú zatvrdení“ (Rímskym 11:7). Zatvrdení sú teda len tí, ktorí nepatria do zostatku, ktorí nie sú podľa vyvolenia milosti. Zatvrdení sú preto, lebo nemajú obrezané srdcia, sú tvrdej šije, sú neposlušní, sú neverní. Zodpovednosť za tento ich stav leží na nich. Oni sú za svoj stav zodpovední a Boh ich bude raz brať na zodpovednosť, keď ich bude súdiť. Božie slovo však odкрýva ešte hlbšiu súvislosť, ktorá súvisí s Božou zvrchovanou vôľou, ktorá však neodníma ich zodpovednosť za stav ich srdca. Sú zatvrdení preto, lebo Boh ich zatvrdil: „... ako je napísané: Boh im dal ducha hlbokého spánku; oči, aby nevideli, a uši aby nepočuli, až do dnešného dňa“ (Rímskym 11:8, pozri aj verše 9-10). Toto zatvrdenie Izraela je súčasťou zvrchovaného Božieho plánu spásy ľudstva, aby boli spasené aj pohanské národy. Prorokoval o tom už Izaiáš: „A Izaiáš sa odvažuje a hovorí: Nájdený som od tých, ktorí ma nehľadali, zjavený som tým, ktorí sa po mne nepýtali. Ale o Izraelovi hovorí: Celý deň som vystieral svoje ruky k ľudu neposlušnému a protirečiacemu“ (Rímskym 10:20-21).

Zostatok Izraela v čase druhého Kristovho príchodu (posledný zostatok)

Zatvrdenie, ktoré postihlo Izrael ako národ, ako etnikum, je nielen „čiastočné“, ale je aj „dočasné“: „Lebo nechcem, bratia, aby ste nevedeli toho tajomstva, aby ste neboli sami u seba múdrymi, že zatvrdenie z čiastky stihlo Izraela dotiaľ, dokiaľ nevojde plnosť pohanov“ (Rímskym 11:25). Toto zatvrdenie Izraela bude trvať dovtedy, kým podľa Božej prozreteľnosti nevojde do večného života toľko pohanov, koľko Boh odriadil do večného života (Skutky 13:48), vyvolil ešte pred zložením sveta (Efezským 1:4). Príde čas, keď sa naplní slovo, že už „vošla plnosť pohanov“. Vojdením plnosti pohanov do života (večného života), do Božieho kráľovstva, sa zavŕši spása vyvolených z pohanských národov, zavŕši sa skompletizovanie tej časti

Abrahámovho potomstva z viery, ktorá je z pohanov. Spása sa k pohanom dostala vďaka čiastočnému a dočasnému zavrnutiu izraelského národa (Rímskym 11:15). Toto čiastočné a dočasné zavrnutie sa skončí po završení spásy pohanov (Rímskym 11:25). Po vojdení plnosti pohanov nastane čas, v ktorom dôjde k spásе zostatku Izraela – títo budú opäť prijatí (Rímskym 11:15). Ich prijatie znamená, že budú znova vštepení do dobrej olivy (Rímskym 11:23-24). Stane sa to takým spôsobom, že uveria v Krista ako Spasiteľa (Rímskym 11:23 a 26). Z veršov 23 a 26 je zrejmé, že ich vštepenie, ich opätovné prijatie sa udeje vďaka tomu, že Spasiteľ Ježiš Kristus (Vysloboditeľ zo Siona) odvráti ich bezbožnosti a zároveň oni nezostanú v nevere. To ale znamená, že odvrátenie ich bezbožnosti nebude nič iné ako ospravedlnenie zo samotnej viery a z viery vyplývajúca vernosť a poslušnosť. Z verša 26 je zrejmé aj to, kedy sa to stane. Bude to vtedy, keď príde Vysloboditeľ zo Siona. Je jasné, že to nemôže byť prvý Kristov príchod. Nielen preto, že apoštol o tejto udalosti píše ako o budúcej a píše to v čase už po prvom Kristovom príchode, ale najmä preto, že pri prvom Kristovom príchode Izrael Spasiteľa odmietol, ba dokonca vydal na smrť („ukrižoval Spasiteľa“). Vtedy bol Izrael „vylomený“ (ako národ, nie ako všetci jednotlivci) a spása prešla k pohanom. Tu sa však píše o čase, keď je spása pohanov završená a keď sa spása vracia k izraelskému národu. Musí to teda byť čas spojený s druhým Kristovým príchodom. Spasením – z viery – zostatku izraelského národa v tomto čase sa završuje spása celého izraelského národa, všetkých jeho pokolení Izraela všetkých čias: „... a tak bude celý Izrael spasený“ (Rímskym 11:26). Keďže v tom čase už bude završená aj spása pohanov (lebo plnosť pohanov už vošla), môžeme povedať, že završením spásy zostatku Izraela bude zároveň završená aj spása celého Božieho ľudu (Božích detí, detí Abrahámových podľa viery), čiže spása Židov i pohanov. Spasením tohto posledného zostatku Izraela sa dovŕši spasenie všetkých vyvolených pred založením sveta, spasenie všetkého vyvoleného Božieho ľudu – ľudu, ktorý bude s Bohom prebývať v novom Jeruzaleme. Boží ľud bude takto už definitívne kompletný!